

Tomasz Jabłecki (<http://orcid.org/0000-0002-5810-9119>)

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Filologiczny

Christian Hölmann – zapomniany wrocławski poeta przełomu wieków XVII i XVIII

Przypadające na 60-te lata ubiegłego stulecia ożywienie germanistycznych badań historyczno-literackich nad okresem wczesnej nowożytności pozwoliło na dokonanie wielu bardzo istotnych odkryć w obszarze literatury XVII-wiecznej. Jednym z nich, niezmiernie ważnym w kontekście rekonstrukcji autorstwa zaszyfrowanych i opatrzonych jedynie inicjałami wierszy zebranych w najważniejszej niemieckojęzycznej antologii późnego baroku pt. *Herrn von Hoffmannswaldau und anderer Deutschen auserlesene und bißher ungedruckte Gedichte*¹ było rozszyfrowanie skrótu „C. H.” przez Franza Heiduka – dotychczas nieodgadnionej zagadki, która od lat spędzała sen z powiek pokoleniom badaczy śląskiego baroku. Inicjały te, często przypisywane wielkiemu śląskiemu poecie, Christianowi Hoffmanowi von Hoffmannswaldauowi (1616–1679), który rzeczywiście do roku 1656 tak podpisywał swoje wiersze,² wrocławskiemu dramatopisarzowi Johannowi Christianowi Hallmannowi (1640–1704), czy Christianowi Friedrichowi Hunoldowi alias Menantesowi (1680–1721) przez dziesiątki lat pozostawały zatem nierozwikłane. Heiduk – jak sam pisze – rozszyfrował inicjały w oparciu o wnikliwą analizę zachowanych tekstów oraz porównanie ich z różnymi wydaniem dokładnie datowanych tomów antologii Neukircha (*Neukirchsche Sammlung – Zbiór Neukircha*), zawierających wiersze opatrzone skrótem C.H.³ I tak część czwarta zbioru opatrzona zmienionym nieco w stosunku do pozostałych tomów antologii tytułem (*Herrn von Hoffmannswaldau und anderer Schlesier bißher noch nie zusammen-gedruckter Gedichte Erster Theil*)⁴ zawierała przedmowę opatrzoną

¹ *Herrn von Hoffmannswaldau und anderer Deutschen auserlesene und bißher ungedruckte Gedichte / nebenst einer Vorrede von der deutschen Poesie*. Leipzig: Fritsch 1695; Leipzig: Fritsch 1697–1710 (t. 1–6); u. d. T.: *Herrn von Hoffmannswaldau und anderer Schlesier [...] Gedichte*. Glückstadt, Leipzig: Lehmann 1704; Frankfurt am Main, Leipzig: Straub 1725–1727 (t. 1–7); Frankfurt am Main, Leipzig: Blochberger 1730–1745 (t. 1–7); 1751 (t. 1). Na temat genezy antologii, zwanej ze względu na nazwisko wydawcy jej pierwszych dwóch tomów „Neukirchsche Sammlung” (Zbiór Neukircha), zob. Franz Heiduk: *Die Dichter der galanten Lyrik. Studien zur Neukirchschen Sammlung*. Bern 1971, s. 15–22.

² Ma to związek ze zdjęciem zakazu posługiwania się tytułami szlacheckimi przez rajców miejskich mocą uchwały rady miejskiej z roku 1656. Po tym fakcie Hoffmannswaldau używał inicjałów C.H.v.H. (por. Franz Heiduk (wyd.), Ch. Hölmann. *Galante Gedichte mit Christoph G. Burgharts Gedichten*. München 1969, s. 218).

³ *Ibid.*, s. 219 n.

⁴ Verlegts G. Lehmann, Königl. privil. Buchhändler, Glückstadt und Leipzig, 1704.

inicjałami C. H., zapewnienie o wydaniu kolejnego tomu i prawie wyłącznie wiersze autorów śląskiej proveniencji. Warto nadmienić, że wydany przez Hölmanna czwarty tom antologii stanowi wyraźny zwrot w stronę śląskiej tradycji poetyckiej dzięki bezpośrednim nawiązaniom do poezji wykwintnej Hoffmannswaldaua.⁵

Niestety, odkrycie Heiduka nie przyczyniło się w znamienny sposób do wyraźnego rozwoju badań nad działalnością i twórczością samego Christiana Hölmanna i innych mniej znanych śląskich autorów poezji wykwintnej. Eksploracje historyczno-literackie okresu późnego baroku uwypuklały w pierwszej linii wpływ tradycji antycznych i uwarunkowań konfesyjno-politycznych na rozwój niemieckiej literatury schyłku XVII stulecia i przełomu wieków, koncentrując się przede wszystkim na analizie twórczości najznamienitszych poetów, kreujących swą poezją obraz epoki lub programowo definiujących jej ramy, jak choćby wspomnianego Hoffmannswaldaua, Daniela Caspera von Lohensteina (1635–1683), Benjamina Neukircha (1665–1729), czy Hansa Aßmanna Freiherra von Abschatza (1646–1699). Niestety, postać i działalność literacka Hölmanna przez dziesiątki lat nie były przedmiotem zainteresowania badaczy-germanistów.

Podobnie działalność pozostałych poetów wykwintnych, jakże licznie reprezentowanych w antologiach wczesnego XVIII wieku, a tym samym współtworzących kulturę literacką epoki, pozostawała (i w dalszym ciągu pozostaje) na marginesie badań germanistycznych. Wśród nich znaleźć można m.in. następujące zapomniane, niedoceniane, czy wręcz nieznane nazwiska, jak choćby bytomianina Davida Friedricha Schöneicha (ok. 1680–1705), legniczanina Johanna Christiana Stieffa (1675–1751), oleśniczanina Hansa Ernsta Waltsgotta (1672–1707), czy dwóch wrocławian: Georga Kampera (1638–1696) i Caspara Siegmunda Leschkego (1662–1708). Do grupy tej należy też Christian Hölmann, który pomimo ogromnego potencjału twórczego (w samym tylko czwartym tomie antologii Neukircha znajduje się blisko 170 wierszy jego autorstwa) oraz wkładu w rozwój literatury niemieckiej jako wydawca dwóch tomów antologii od przeszło 50 lat niezmiennie nie znajduje zainteresowania badaczy i wciąż oczekuje na ponowne „odkrycie”.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie czytelnikowi sylwetki całkowicie zapomnianego śląskiego poety, wydawcy i lekarza oraz multiplikatora kultury literackiej na Śląsku w pierwszych dekadach XVIII wieku. Jest to równocześnie próba wskazania konkretnych luk w nowoczesnych germanistycznych badaniach historyczno-literackich i sformułowania naglących dezyderatów badawczych.

Christian Hölmann urodził się 28 grudnia 1677 roku we Wrocławiu. Poza wyznaniem luteraniskim, w którym dorastał młody Christian, na temat rodziny poety wiadomo niewiele. Opierając się na informacjach znalezionych przez Heiduka w najstarszej wrocławskiej księdze adresowej z 1703 roku,⁶ która pod nazwiskiem „Hölmann” wymienia jedynie rzemieślników i niższych urzędników miejskich, przyjąć można, że rodzina Hölmannów nie była zbyt majątna. Mimo to młody Christian podjął naukę

⁵ V. Meid, *Die deutsche Literatur im Zeitalter des Barock. Vom Späthumanismus zur Frühaufklärung 1570–1740*. München 2009, s. 310.

⁶ *Das Neu-vermehrte Itzt lebende Breslau*. Brieg 1703; sygn. BUWr: Yg 802 oraz GŚL 81170.

w słynnym wrocławskim protestanckim gimnazjum św. Marii Magdaleny, w którym to w owym czasie nauką młodzieży zajmowali się m.in. słynny pedagog, rektor gimnazjum i poeta Christian Gryphius (1649–1706), syn znakomitego śląskiego poety barokowego Andreasa Gryphiusa, jak również Caspar Neumann (1648–1751), dziekan Magdaleneum, pastor kościoła pw. św. Marii Magdaleny i inspektor wrocławskich luteranckich szkół i kościołów. Co więcej, młody Hölmann do roku 1699 studiował razem z Christianem Wolffem (1679–1754), późniejszym wybitnym filozofem oświeceniowym, którego teoria wnet znalazła uznanie w całej Europie.

W tym właśnie roku Hölmann dzięki wsparciu finansowemu był w stanie podjąć studia medyczne w Wittenberdze. Immatrykulacja miała miejsce 15 maja i od tego czasu młody wrocławianin mógł poświęcić się zgłębianiu sztuki medycznej pod okiem słynnych profesorów Johanna Gottfrieda Bergera, Johanna Heinricha von Heuchera, Christiana Vatera i Paula G. Sperlinga. Równolegle jednak udzielał się literacko jako członek grupy poetyckiej, do której należeli m.in. Christoph Gottehr Burghart (1683–1745), Ephraim Gerhard (1682–1718) oraz dwaj hamburczycy Michael Richey (1678–1761) i Barthold Feind (1678–1721). Jak się okazuje, studenckie przyjaźnie przetrwały próbę czasu, skutkując wspólnymi przedsięwzięciami w późniejszym okresie życia, m.in. Hölmann włączył do wydawanego przez siebie czwartego tomu antologii szereg wierszy zaprzyjaźnionych Ślązaków, a Ephraim Gerhard sprawował opiekę redakcyjno-wydawniczą nad szóstym tomem antologii, w którym znalazło się przeszło 50 wierszy Hölmanna. Na okres wittenberskich studiów przypadają również inne ważne dla dalszych losów Hölmanna znajomości i przyjaźnie, m.in. z późniejszym wrocławskim lekarzem zakaźnym Gottfriedem Milde, który po ukończeniu uniwersytetu w Wittenberdze przeniósł się do pobliskiego Halle, by tam kontynuować studia medyczne oraz innymi dwoma wrocławskimi studentami medycyny, Johannem Kanoldem (1679–1729) i Johannem Georgiem Kulmusem (1680–1731). Jak się okaże, już wkrótce los skrzyżuje ich drogi na nowo.

Po opuszczeniu Wittenbergi Hölmann odbył podróż do Włoch, odwiedził Wenecję,⁷ a następnie przeniósł się do Padwy, gdzie kontynuował studia medyczne i ukończył je promocją doktorską 24 stycznia 1707 roku.⁸ Przyjaźnie z czasów studiów zwłaszcza w Wittenberdze, m.in. ze wspomnianymi powyżej studentem medycyny i późniejszym poetą wykwinłym Christophem Gottehrem Burkhartem, młodymi poetami Michaeliem Richeym oraz Bartholdem Feindem zaowocowały zainteresowaniem poezją.

Niestety, z powodu braku dokumentów, nie można jednoznacznie stwierdzić, kiedy Hölmann otworzył swoją praktykę lekarską we Wrocławiu.⁹ Wiadomo jednak, że już

⁷ D.F.C.E., Beiträge und Verbesserungen zu Panzers Annalen der älteren deutschen Literatur, Neuer Literarischer Anzeiger 17/1806, s. 264.

⁸ C. Zonta, Schlesier an italienischen Universitäten der Frühen Neuzeit 1526–1740. Stuttgart 2000, s. 229 (dysertacja w wersji elektronicznej: <https://elib.uni-stuttgart.de/bitstream/11682/5237/1/zonta.pdf>; dostęp: 8.07.2025).

⁹ Heiduk, Die Dichter der galanten Lyrik (zob. przyp. 1), s. 71. Jednak w wydanej w 1969 roku książce „Christian Hölmann. Galante Gedichte” (zob. przyp. 2) na str. 224 Heiduk sugeruje, że prawdopodobnie stało się to w roku 1705.

w 1708 roku wziął udział w ekspedycji medycznej doktora Gottfrieda Mildego, wrocławskiego lekarza zadżumionych, do Olesna (Rosenberg O/S), gdzie pojawiły się liczne przypadki zarazy.¹⁰

Obydwaj przybyli do Olesna 18 lipca 1708 roku. Towarzyszyli im felczerzy oraz inni pomocnicy medyczni. Sytuacja, z jaką zostali skonfrontowani była zatrważająca. Dostępne relacje i opisy potwierdzają, że liczba zachorowań wśród mieszkańców dalece wymykała się spod kontroli.

W jednej z relacji Hölmanna znaleźć można szokujący opis sekcji zwłok młodej dziewczyny, ofiary dżumy: „Bey der oben=gedachten verstorbenen Jungfer/ so ich seciret/ habe folgendes befunden: Unter dem lincken Arm hat sie eine Beule gehabt/ auf dem musculo intercostali externo tertiae costae waren nur rothe und blaue Flecke/ auf dem 4. 5. 6ten rothe und blaue Flecke mit unter: Der Magen war voller rothen und blauen Flecke/ variae magnitudinis: In regione Ilei war auch ein blauer Fleck/ und als ich nachsuchte/ fand ich einem umgekehrten Carbuncel: Der Uterus war gantz blau: Sie bekam vor ihrem Tode Fluxum mensium nimium, &. In dem Mesenterio waren alle glandulae dispersae gantz blau/ und zehlte ich deren biß 60. Auf dem Herten waren 8. schwartz Pünktchen wie die Heller=Nadelknöpffe groß.“¹¹

Po powrocie z Olesna Hölmann udał się w tym samym celu do Wschowy (Fraustadt), przygranicznego polskiego miasteczka leżącego pod Lesznem. O pobycie we Wschowie, podejmowanych działaniach medycznych na tamtejszej lokalnej ludności, społecznych interakcjach i metodach leczenia dżumy, które stanowią istotny przyczynek do historii medycyny na ziemiach polskich w XVIII wieku dowiadujemy się z korespondencji prowadzonej m.in. ze wspomnianym cenionym wrocławskim lekarzem Kulmusem. Opracowania dotyczące przypadków dżumy w Oleśnie i Wschowie szybko zyskały rozgłos w Niemczech, docierając aż do Gdańska. Przebywający aktualnie w nadbałtyckim mieście doktor Kulmus postanowił zrobić użytek z wyników badań Hölmanna, prosząc o wsparcie swojego kolegę z Wrocławia, doktora Johanna Kanolda. Ten zgromadził listy oraz relacje Hölmanna z Olesna, Wschowy i Leszna i ogłosił je drukiem w roku 1711.¹²

Jak wynika z lektury tego niewielkich rozmiarów zbioru, a także z kazania pogrzebowego na Hölmanna, pomimo dwukrotnego zainfekowania się dżumą Hölmann z oddaniem niósł pomoc mieszkańcom polskiego miasta i dał się poznać jako niebywale

¹⁰ Na temat działalności Hölmanna jako lekarza zakaźnego zob. artykuł: T. Jabłecki, *Poeta-medicus*. Funkcjonowanie i postrzeganie toposu lekarza i zarazy w wybranych niemieckich tekstach XVII i XVIII wieku. W: *Lekarz w czasach zarazy. Studia z dziejów literatury i medycyny*. T. II, red. Łukasz Bieniasz, Barbara Bruziewicz-Mikłaszewska, Katarzyna Nowakowska i Andrzej Wojnar. Wrocław 2023, s. 125–148, tu: 140–146.

¹¹ J. Kanold, *Einiger Medicorum Send-Schreiben von der A. 1708. in Preussen und A. 1709. in Dantzig Grasireten Pestilentz: Von der wahren Beschaffenheit des Brechens/ des Schweisses/ und der Pest=Schwaren/ sonderlich der Beulen: Und denn folglich Von rechtem Gebrauch der Vomitorium und Sudoriferorum. [...] Nebst einem Anhang: Von der A. 1708. zu Rosenberg in Schlesien / und A. 1709. zu Fraustadt in Pohlen erlidtenen Pestilentz [...]*. Breslau 1711, s. 112–113.

¹² Zob. przyp. 10. Wydanie drugie: Breslau 1713.

wytrwały w działaniu i oddany sprawie lekarz.¹³ Spośród sześciu medyków sprawdzonych na miejsce epidemii tylko jemu udało się stawić czoła zarazie i przeżyć.¹⁴

Skromna publikacja spotkała się z pozytywnym odbiorem nie tylko wśród specjalistów. Wkrótce wieść o dokonaniach wrocławskiego lekarza i poety dotarła aż na cesarski dwór w Wiedniu, mieście zmagającym się wówczas z epidemią dżumy. Nadworny lekarz, Franz Stockhammer, podjął decyzję, aby sprowadzić Hölmanna do Wiednia i powierzyć mu m.in. kierownictwo nad miejskimi lazaretami. Za swoje zaangażowanie i pracę Hölmann został uhonorowany przez samego cesarza.¹⁵

Po zamknięciu praktyki we Wrocławiu osiedlił się w Lesznie, gdzie – poza krótkim pobytem w stolicy Dolnego Śląska zimą w roku 1743 – spędził prawie trzydzieści ostatnich lat swojego życia, pracując jako lokalny lekarz, po czym zmarł 28 stycznia 1744 roku.

Hölmann zasłynął zwłaszcza jako autor liryki wykwintnej w duchu wspomnianych już wielkich śląskich mistrzów, Christiana Hoffmanna von Hoffmannswaldaua, czy Benjaminu Neukircha. Jej istotą jest oczywiście poetyckie opisywanie potęgi miłości, często przedstawianej w formie mocno przerysowanej erotycznie. Stanowić ona ma tło dla cierpiącego bohatera lirycznego, za wszelką cenę pragnącego zbliżyć się do obiektu swych miłosnych uniesień. Z reguły przyjmuje on rolę męczennika, który wszelkimi możliwymi sposobami stara się zwrócić na siebie uwagę ukochanej. Paradoks polega jednak na tym, że on sam z góry skazuje się na męki, wiedząc, że obiekt jego miłosnych westchnień nigdy nie odwzajemni tej miłości, a jego uczucie ograniczać się będzie jedynie do wychwalania i ubóstwiania jej wdzięków.¹⁶ Tak więc liryczny bohater jest nawet gotów umrzeć dla tej miłości, doskonale wiedząc, że uczucie to będzie dla niego ciągłym cierpieniem, on sam natomiast – paradoksalnie – czuje się z tym bardzo dobrze. Na niszczącą moc miłości Hölmann wskazuje choćby w wierszu *Das verdrüßliche lieben*:

Wer dem lieben
Sich verschrieben,
Ist ein unglücks-kind,
Weil sich sehnen,
Angst und thränen
Nur in selbem findt.

Alle tage
Sind zur plage
Dem, der liebt, bestimmt,

¹³ „Nachdem derselbe ehemals, bey entstandener Pest=Gefahr, sowohl in unserm Vaterlande zu Rosenberg, als auch in Pohlen zu Fraustadt, Lissa, Schmiegel und in andern Orten, seine Wissenschaft und Erfahrung unter Göttlicher Hülffe so glücklich angewendet, daß Er auch selbst an seinem Leibe die anfallende Seuche zweymahl durch Gottes Gnade überwunden.“ Kazanie pogrzebowe na Christiana Hölmanna, BU Wrocław, sygn. 553814.

¹⁴ Ch. Hölmann, *Galante Gedichte* (zob. przyp. 2), s. 224.

¹⁵ *Ibid.*, s. 225

¹⁶ Por. W. Dorn: Benjamin Neukirch. Sein Leben und seine Werke. Ein Beitrag zur Geschichte der Zweiten Schlesischen Schule. Weimar 1897, s. 56.

Nacht und morgen
Bringen sorgen,
Wenn das feuer glimmt.

Manches scherzen
Macht dem hertzen
Folgentlich viel pein,
Wenn viel triebe
Dieser liebe
Gantz zuwieder seyn.¹⁷

I podobnie w wierszu *Als sie sich nicht wollte bewegen lassen*:

Brauche, fürstin meiner seelen!
Nicht so strenge deine macht.
Laß mich hertze nicht so quälen,
das du selbst verliebt gemacht!
Sey nicht stets unüberwindlich!
Lindre meine liebes-pein!
Seynd die götter doch empfindlich,
Solt' es nicht ein engel seyn?¹⁸

Widoczne są tu motywy i cechy charakterystyczne dla poezji petrarkistycznej. Powszechnym elementem poetyckiego wyrazu u Hölmanna staje się metaforyka sensoryczna, zwłaszcza w wierszach o tematyce erotycznej i odnosząca się do twórczości Giambattisty Marina. Bazuje ona głównie na bodźcach wzrokowych, a dalej dotykowych czy smakowych.

Oczywiście Hölmann nie był prekursorem stylu wykwintnego w niemieckiej liryce przełomu wieków. Powiełał on jedynie schematy utarte przez pionierów nowego trendu, a zapożyczone z europejskiej tradycji średniowiecznej. To nie oryginalność była celem, lecz umiejętność reinterpretacji i przekształcania znanych motywów.¹⁹ Epigonizm w stosunku do wrocławskiego mistrza Hoffmannswaldaua daje się zauważyć choćby w cyklu wierszy zatytułowanych *Abbildungen*²⁰ opisujących, każdy z osobna, charakterystyczne dla epoki atrybuty kobiecego piękna, wykorzystując zasadę rozczłonkowania: oczy, usta i piersi.

W wierszu *Abbildungen der augen*²¹ oczy ukochanej porównywane są zgodnie z tradycją marinistyczną m.in. do słońca („wir sonnen-tempel”), gwiazd („zwey sterne”), światła („zwey lichter”), świec („zwo kertzen”), czy zwierciadeł („zwey Spiegel”), często towarzyszą im bogate porównania, czy leksemy o pozytywnej waloryzacji

¹⁷ Ch. Hölmann, *Galante Gedichte* (zob. przyp. 2), s. 46–47.

¹⁸ *Ibid.*, s. 52–53.

¹⁹ Por. J. Schöberl: „liljen=milch und rosen=purpur”. Die Metaphorik in der galanten Lyrik des Spätbarock. Untersuchungen zur Neukirchschen Sammlung. Frankfurt am Main 1972/73. s. 17.

²⁰ Herrn von Hoffmannswaldau (zob. przyp. 1) t. IV, s. 15–25.

²¹ Ch. Hölmann, *Galante Gedichte* (zob. przyp. 2), s. 11–12.

estetycznej. Nierzadko pojawiają się motywy ognia, żaru i płomieni będące metaforą żarliwej miłości, jak choćby w wierszu *Abbildungen der Brüste*: „wir sind [...] ein thurm / auf dessen höh' ein feuer-zeichen steckt [...] ein schnee der lebend ist und feuer in sich hält [...] ein heerd / wo lieb und lust nicht selten feuer machen”.

Co ciekawe – choć nieodosobnione – obok wspomnianych, najczęściej opisanych elementów kobiecego ciała, uwaga autora skupia się również na kobiecym łonie. W wierszu *Abbildungen der Schooß*²² podmiot liryczny nie odgrywa jednak charakterystycznej dla poetów wykwintnych roli voyerystycznego podglądacza obserwującego wdzięki nagiego kobiecego ciała, lecz w dość osobliwy sposób przyjmuje perspektywę kobiecego łona i w ten sposób apostrofuje czytelnika.²³ Ten niebanalny wiersz składający się z 84 rymowanych aleksandrynów w układzie krzyżowym jest przykładem liryki silnie nacechowanej erotycznie. Sformułowania, jak choćby „muschelhaus”, czy metafory „Opffertisch / wo milch zum opffer wird gebraucht” są formami inscenizacji kobiecego łona charakterystycznymi dla manierystów.

Der geist des alterthums schrieb den beschaumten wellen
Die künstliche Geburth der liebes-Göttin zu /
Und daß ein muschelhaus auf den gesalzenen stellen
So wohl zur überfuhr als ihrer ersten ruh
An statt der wiege sey damals bestimmt gewesen.²⁴

Nadmienić przy tym należy, że sformułowanie „muschelhaus” posiadające jakkolwiek figlarny i erotyzujący wydźwięk, wkomponowane jest w szerszy, antyczny kontekst opisujący narodziny bogini miłości, piękna i płodności Wenus, która w mitologii rzymskiej narodziła się z piany morskiej, wynurzając się z niej właśnie na muszli.²⁵ Liczne odniesienia do mitologii wpisują się w kanon liryki XVII-wiecznej, spełniając przy tym funkcję alegoryczną, estetyczną i dydaktyczną.

Jak już wspomnieliśmy, wydana przez Hölmanna czwarta część antologii zawiera blisko 170 wierszy jego autorstwa, tymczasem w tomie piątym znajduje się ich prawie siedmiokrotnie mniej – zaledwie 25. Wynika to z faktu wykonywanego zawodu lekarza, któremu Hölmann z dużą intensywnością poświęcił się na początku wieku. Łączenie działalności zawodowej: aktywnej profesji medyka, rajcy miejskiego czy prawnika z działalnością literacką – niejako w czasie wolnym od obowiązków zawodowych – było wśród siedemnastowiecznych poetów praktyką bardzo powszechną. *Tempus succissivum*, a więc czas wolny od obowiązków zawodowych, pozwalał pocie na usprawiedliwienie niedociągnięć warsztatowych czy niedoskonałości technicznych ograniczeniami czasowymi uniemożliwiającymi osiągnięcie artystycznej

²² Herrn von Hoffmannswaldau (zob. przyp. 1) t. IV, s. 22–25.

²³ Por. A. Baehr, Erotisierende Rezeptionen von Claudians „Epithalamium an Palladius“ und Celerina im Barock. W: Eros und Logos. Literarische Formen des sinnlichen Begehrens in der (deutschsprachigen) Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Wyd. przez Albrecht Clas- sen, Wolfgang Brylla i Andrey Kotin. Tübingen 2018, s. 70–87, tu s. 84.

²⁴ Ch. Hölmann, Galante Gedichte (zob. przyp. 2), s. 17.

²⁵ Por. Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden. Wyd. przez Konrata Zieglera, Wal- thera Sontheimera i Hansa Gärtnera. München 1979. T. 5, szp. 1173–1179.

perfekcji. Topos „nagłącego pióra”, będący zapewnieniem autora o pośpiechu, w jakim powstawał jego wiersz, był często podejmowanym motywem literackim w poezji przełomu wieków wyrażającym z jednej strony skromność i autokrytykę, z drugiej natomiast pozwalającym przypuszczać jak artystycznie niedoświadczonym byłby wiersz, gdyby powstawał bez żadnych ograniczeń czasowych.²⁶

W twórczości Hölmanna widoczne jest też przenikanie się obydwu obszarów jego działalności. Autopsyjne odniesienia do zawodu lekarza znaleźć można w wielu wierszach jego autorstwa. Tematykę związaną z profesją lekarza i postrzeganiem tego zawodu podejmuje on m.in. w krótkich formach: epitafiach i epigramatach, w których nie stroni od zabawnej puenty, jak choćby w [Epitafium] „Niedoświadczzonego lekarza”:

ES wuchs durch meine kunst die grosse zahl der leichen /
Nun muss ich einziger statt tausender erbleichen /
Denn künfftig hätt' ich noch viel hundert abgethan /
Wie schade! Daß der tod nicht besser rechnen kan.²⁷

W podobnym tonie w epigramacie „Na wielu lekarzy” Hölmann w zabawny sposób krytykuje i ośmiesza brak doświadczenia lekarzy, którzy – w domyśle – z czystopekuniarnych pobudek, masowo opuszczają mury uniwersytetów, nie posiadając przy tym adekwatnych kompetencji.

Ihr Schulen/ helft doch/ daß nicht mehr viel Aertzte werden/
Der Krieg nimmt ja vorher gnug menschen von der erden.²⁸

Epigramat o lakonicznym tytule „Lekarz”, ze względu na swoją budowę zaliczany, podobnie jak powyższy, do typu *epigramma simplex*, w podobny satyryczny sposób podważa autorytet medyków, zwracając uwagę na przyziemne pobudki finansowe, jakimi kierują się przedstawiciele tego zawodu:

ES stellet mancher artzt die cur so glücklich an/
Daß sich der patient' und erbe freuen kan.²⁹

* * *

Sylwetka i działalność literacka Christian Hölmanna, wrocławskiego poety wykwińskiego, wydawcy, lekarza i współkreatora śląskiej kultury, jest przykładem aktywności

²⁶ Nt. toposu „nagłącego pióra” i innych schematów narracyjnych zob.: W. Segebrecht: Das Gelegenheitsgedicht. Stuttgart 1977, s. 207.

²⁷ Ch. Hölmann, [Grabschrift] Eines unerfahrenen Artztes. W: Herrn von Hoffmannswaldau und andrer Deutschen auserlesener und bißher noch nie zusammen-gedruckter Gedichte. Vierdter Theil. Nach dem Druck vom Jahre 1704 mit einer kritischen Einleitung und Lesarten. Red. A. G. de Capua, E. A. Metzger. Berlin/Boston 1975 (reprint 2018), s. 308.

²⁸ Ch. Hölmann, Auff die vielen Aertzte. W: *ibid.*, s. 297.

²⁹ *Ibid.*

twórczej autora, którego dorobek odszedł w niepamięć, wciąż czeka na ponowne odkrycie i systemowe opracowanie historycznoliterackie. Wraz z Hölmannem i innymi przemilczanymi, choć znaczącymi autorami wczesnego XVIII wieku istotna część niemieckiej kultury literackiej, a zwłaszcza śląska regionalna liryka wykwinna, odważnie formułująca nowe paradygmaty niemieckiej kultury literackiej, od blisko 50 lat pozostaje na marginesie badań historycznoliterackich. Niemieckie literaturoznawstwo wciąż potrzebuje nowego impulsu badawczego, aby móc skoncentrować swoją uwagę na mniej znanych, ale z całą pewnością nie mniej znaczących nazwiskach współkreujących niemiecki krajobraz literacki i kulturowy u progu XVIII wieku, wypełniając tym samym istotną lukę badawczą. Dogłębna analiza twórczości Hölmanna i innych wspomnianych autorów nurtu wykwinnego, rzucenie nowego światła na zjawisko wykwinności w literaturze niemieckiej na początku XVIII wieku w ujęciu interdyscyplinarnym przy wykorzystaniu rozmaitych dziedzin nauki, w tym nauk pomocniczych historii: historii życia codziennego, historii mentalności, historii sztuki czy antropologii historycznej, historii regionalnej, mikrosocjologii czy kulturoznawstwa pozwoli na zrekonstruowanie wzajemnych relacji w obrębie śląskiej *respublica litteraria* XVIII wieku, a także postrzegania estetyki i wytworności w ujęciu społeczno-kulturowym.

Bibliografia

Źródła

- Herrn von Hoffmannswaldau und andrer Deutschen auserlesene und bißher ungedruckte Gedichte / nebenst einer Vorrede von der deutschen Poesie. Leipzig: Fritsch 1695; Leipzig: Fritsch 1697–1710 (t. 1–6); u. d. T.: Herrn von Hoffmannswaldau und andrer Schlesier [...] Gedichte. Glückstadt, Leipzig: Lehmann 1704; Frankfurt am Main, Leipzig: Straub 1725–1727 (t. 1–7); Frankfurt am Main, Leipzig: Blochberger 1730–1745 (t. 1–7); 1751 (t. 1).
- Herrn von Hoffmannswaldau und andrer Schlesier bißher noch nie zusammen-gedruckter Gedichte Erster Theil. Verlegts G. Lehmann, Königl. privil. Buchhändler, Glückstadt und Leipzig, 1704.
- Das Neu-vermehrte Itzt lebende Breslau. Brieg 1703.
- D.F.C.E.: Beiträge und Verbesserungen zu Panzers Annalen der älteren teutschen Literatur, Neuer Literarischer Anzeiger 17/1806, szp. 264.
- J. Kanold: Einiger Medicorum Send-Schreiben von der A. 1708. in Preussen und A. 1709. in Dantzig Grasireten Pestilentz: Von der wahren Beschaffenheit des Brechens/ des Schweisses/ und der Pest=Schwaren/ sonderlich der Beulen: Und denn folglich Von rechtem Gebrauch der Vomitorium und Sudoriferorum. [...] Nebst einem Anhang: Von der A. 1708. zu Rosenberg in Schlesien / und A. 1709. zu Fraustadt in Pohlen erlidtenen Pestilentz [...]. Breslau 1711.
- Kazanie pogrzebowe na Christiana Hölmanna, BU Wrocław, sygn. 553814.

Opracowania

- Heiduk F., *Die Dichter der galanten Lyrik. Studien zur Neukirchschen Sammlung*. Bern 1971.
- Hölmann Ch., *Galante Gedichte mit Christoph G. Burgharts Gedichten*. München 1969.
- Meid V., *Die deutsche Literatur im Zeitalter des Barock. Vom Späthumanismus zur Frühaufklärung 1570–1740*. München 2009.
- Zonta C., *Schlesier an italienischen Universitäten der Frühen Neuzeit 1526–1740*. Stuttgart 2000, s. 229 (dysertacja w wersji elektronicznej: <https://elib.uni-stuttgart.de/bitstream/11682/5237/1/zonta.pdf>; dostęp: 8.07.2025).
- Jabłecki T., *Poeta-medicus. Funkcjonowanie i postrzeganie toposu lekarza i zarazy w wybranych niemieckich tekstach XVII i XVIII wieku*. W: *Lekarz w czasach zarazy. Studia z dziejów literatury i medycyny*. T. II, red. Łukasz Bieniasz, Barbara Bruziewicz-Mikłaszewska, Katarzyna Nowakowska i Andrzej Wojnar. Wrocław 2023, s. 125–148.
- Dorn W., *Benjamin Neukirch. Sein Leben und seine Werke. Ein Beitrag zur Geschichte der Zweiten Schlesischen Schule*. Weimar 1897.
- Schöberl J., *„liljen=milch und rosen=purpur“. Die Metaphorik in der galanten Lyrik des Spätbarock. Untersuchungen zur Neukirchschen Sammlung*. Frankfurt am Main 1972/73.
- Baehr A., *Erotisierende Rezeptionen von Claudians „Epithalamium an Palladius“ und Celerina im Barock*. W: *Eros und Logos. Literarische Formen des sinnlichen Begehrens in der (deutschsprachigen) Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Wyd. przez Albrecht Classen, Wolfgang Brylla i Andrey Kotin. Tübingen 2018, s. 70–87.

Abstract

Christian Hölmann – a Forgotten Wrocław Poet of the Late 17th and Early 18th Century

The deciphering of a long-standing mystery by the German scholar Franz Heiduk – namely the cipher “C. H.”, the initials used by the refined Wrocław poet Christian Hölmann – once offered hope for intensive research in this area. Unfortunately, for nearly fifty years, Hölmann and other refined Silesian poets have awaited scholarly attention and rediscovery. Christian Hölmann, the author of 170 poems included in the fourth volume of the largest Baroque anthology of poetry – primarily by Silesian poets– which he himself published, made an undeniable contribution to the development of the refined style in 18th-century German literature. Also significant in assessing the author’s profile is his work as an infectious disease physician, saving plague victims, including in the Polish border town of Wschowa.

Keywords

Christan Hölmann, Breslau, Wrocław, lyrika wykwinтна, styl wykwinтny